

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

СОЛДАТОВА ЛЕСЯ ПЕТРІВНА

УДК 811.161.2'38

**РОЗМЕЖУВАННЯ ЯВИЩ
ПОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ ОМОНІМІЇ ТА ПОЛІСЕМІЇ
(СЛОВНИКОВИЙ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ
АСПЕКТИ)**

10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2007

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі стилістики української мови Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник - академік АПН України,
доктор філологічних наук, професор
МАЦЬКО Любов Іванівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, завідувач
кафедри стилістики української мови.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
СТРУГАНЕЦЬ Любов Висилівна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені В.Гнатюка, завідувач кафедри
методики викладання і культури української мови,

кандидат філологічних наук, доцент
ТОДОР Олена Григорівна,
Національний університет „Києво-Могилянська
академія”, доцент кафедри української мови.

Захист відбудеться 21.06.2007 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.04 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 19.05.2007 року.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Висоцький А.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Центральною у лексикології є проблема слова. У внутрішньо-суспільних і міжсуспільних комунікативних процесах важливою тенденцією стає якість і змістовність елементів інформаційного наповнення. Однією із головних складових лексикології є питання багатьох інформаційних значень одного і того ж акустично-графічного коду (АГК) – слова. При виникненні такої інформаційної неоднозначності постає й проблема омонімічної та полісемічної неоднозначностей, а також проблема розмежування повних лексичних омонімів (ПЛО) та полісемів.

АКТУАЛЬНІСТЬ дослідження визначається потребою розмежування явищ омонімії та полісемії.

Незважаючи на те, що багато мовознавців зверталися до цієї проблеми [Абаєв В.І., Апресян М.П., Арбекова Т.І., Арнольд І.В., Баллі Ш., Болтянська Р.І., Будагов Р.О., Булаховський Л.А., Виноградов В.В., Галкіна - Федорук Є.М., Грищенко А. П., Демська О. М., Доленко М.П., Жовтобрюх М.А., Задорожний М.І., Івченко М.П., Карпіловський Є.А., Кочерган М.П., Кононенко В.І., Критенко А.П., Кульчицький І.М., Курилович Є.Р., Лисиченко Л.А., Малаховський Л.В., Мановицька А.Я., Маслов Ю.С., Муравицька М.П., Муқан Г.М., Новиков Л.О., Олійник І.С., Плющ М.Я., Полюга Л.М., Потєбня О.О., Потапов С.М., Прохорова В.М., Савченко І.С., Смирницький О.І., Сорокин Ю.П., Фоміна М.І., Шмельов Д.Н., Яворська Т.А., Gillieron J., Цһmann S., Porzig W., Trnka B., Weisgerber L. та інші], досі залишається чимало нез'ясованих питань. При складанні тлумачних та інших видів словників, коли необхідно на величезному лексичному матеріалі практично визначити межі омонімії та полісемії, укладачі лексикографічних праць, реєструючи у словнику лексичні одиниці мови, наштовхуються на складну проблему – як подавати слова, що однаково звучать, зокрема ті, що історично вийшли з одного кореня і є продуктом семантичного розвитку слова: як одну чи як кілька вокабул. Виникає питання вивчення динаміки розвитку омонімів і полісемів та їх взаємної трансформації як складової частини вивчення динаміки розвитку лексичного складу мови. Вивчення цього аспекту може надати інформацію для можливого прогнозування оптимальних шляхів розвитку мови в часі, що є дуже актуальним для розвитку лексичного складу сучасної української літературної мови. Успішне вирішення проблеми допоможе забезпечити якісний автентичний міжмовний переклад, який неможливий без однозначного тлумачення слів, відсутність якого іноді призводить до абсурдних ситуацій при перекладі.

Для вирішення цієї проблеми як з погляду наукових, так і практичних завдань необхідно провести розмежування цих проявів омонімії та полісемії. Поставлено питання: за якими критеріями і як проводити це розмежування.

МЕТОЮ наукового дослідження є визначення оптимального критерію розмежування ПЛО та полісемантичних слів і створення алгоритму його

використання. Це необхідно для вивчення динаміки розвитку омонімів і полісемів та їх взаємної трансформації; укладання лексикографічних праць з омонімії та полісемії, корегування словникових статей; подальшої підкласифікації ПЛО та полісемів, необхідної при використанні автоматизованих систем (АС) міжмовного перекладу.

Для досягнення поставленої мети були виконані такі **основні завдання**: дослідити історію виникнення проблеми омонімії та полісемії, визначити їх сутності; дослідити шляхи виникнення омонімів та полісемів; проаналізувати наявні класифікації омонімів; синтезувати максимально повне та однозначне визначення омонімів та полісемів; дослідити відомі критерії розмежування ПЛО та полісемів; синтезувати оптимальний критерій розмежування неоднозначностей та визначити технологію його використання; провести розмежування предмета практичного дослідження ПЛО та полісемії відповідно до оптимального критерію та алгоритму розмежування; вибірково провести аналіз потенцій розмежованих неоднозначностей, що активно використовувалися в поетичній творчості українськими поетами Празької школи.

Об'єктом дослідження є явища повної лексичної омонімії та полісемії, а також співвідношення омонімів та полісемів в українській мові.

Предметом дослідження є іменникові ПЛО та полісеми української мови. Вибір для дослідження одиниць цього лексико-граматичного класу зумовлений тим, що саме цей клас слів становить найбільшу групу омонімічних лексем. При дослідженні полісемії іменників максимально враховувалися особливості семантики цієї частини мови. Із розвитком суспільства і в процесі пізнавальної діяльності людини у мові зростає кількісний склад іменників, тому для аналізу шляхом суцільної вибірки добиралися лексичні одиниці саме цієї частини мови.

Основним **джерелом** добору матеріалів є Словник української мови в 11 томах (1970-1980р.р.), Сучасний тлумачний словник української мови (2006 р.), художні тексти літературних творів українських поетів Празької школи (Олега Ольжича, Олени Теліги, Оксани Лятуринської, Юрія Клена) та Словник омонімів української мови (1996 р.). Із текстів було виписано та каталогізовано всі омоніми та багатозначні іменники, кількість яких склала близько 2000 слів. Залучено також етимологічні, фразеологічні, омонімічні словники, спеціальна довідкова література.

Методологічною основою дисертації є положення про співвідношення форми і змісту (суті) слова і відповідно до цього слово розглядається як АГК при вирішенні проблеми розмежування повних лексичних омонімів та полісемів.

Мета, завдання і методологічні засади дослідження зумовили **методи і методику дисертаційного дослідження**. Як основні при виконанні дослідження використовуються методи: методи аналізу та синтезу; методи індукції та дедукції; методи ідентифікації слів як інформаційних масивів; компаративний і

контекстний прийоми аналізу, на підставі яких узагальнюються дослідження явищ повної лексичної омонімії та полісемії, сформульовано визначення цих лексичних явищ, запропоновано та апробовано інформаційно-кореляційний критерій розмежування ПЛО та полісемів, проаналізовані інформаційні потенції слів для створення образності поетичного тексту.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертаційному дослідженні: подано максимально об'єктивні, повні та достатні визначення ПЛО та полісемів; визначено оптимальний критерій розмежування проявів ПЛО та полісемії і описана методика та технологія його застосування; розроблено та впроваджено метод ідентифікації слова як інформаційного масиву; проведено аналіз чинників, що формують лексичну омонімію в сучасній українській літературній мові; виконано розмежування масиву одинадцяти ПЛО та полісемів (іменників) української мови; проведено аналіз потенцій деяких розмежованих неоднозначностей, найбільш частотних у творчості українських поетів Празької школи на предмет особливостей їх використання для створення образності поетичного тексту.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані для подальших досліджень проблем лексичної омонімії та полісемії будь-яких лексико-граматичних класів слів, при викладанні курсів сучасної української літературної мови у вищій школі та курсу стилістики української мови.

Практичне значення одержаних результатів роботи полягає в тому, що в процесі дослідження було сформульовано визначення ПЛО та полісемів, визначено *інформаційно-кореляційний критерій розмежування (ІККР)* ПЛО та полісемів та описана технологія його застосування, що дозволяє розмежувати ПЛО та полісеми і класифікувати їх для одержання коректного автоматизованого перекладу; результати можуть бути використані для укладання тлумачних словників, для словника омонімів української мови.

Апробація результатів дисертації. Теоретичні положення, матеріали та результати дисертаційного дослідження обговорювалися на науково-методичних семінарах, звітно-наукових конференціях викладачів та аспірантів кафедри стилістики української мови Інституту української філології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, 2001-2006 р.р.), Міжнародній науковій конференції „Актуальні проблеми функціональної лінгвістики” (Харків, 2005). Також результати дослідження апробовано у 7 одноосібних публікаціях у збірниках наукових праць, що є фаховими виданнями із дисциплін філологічного профілю.

Структура дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, переліку умовних скорочень, 3-х розділів, висновків, списку використаних джерел (202 позиції) та додатків. У тексті дисертації наводиться 39 таблиць.

Повний обсяг роботи становить 263 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У „Вступі” обґрунтовано актуальність і новизну дисертаційного дослідження, визначено об’єкт і предмет дослідження, його джерельну базу, проаналізовано стан наукової проблеми, сформульовано теоретичне і практичне значення роботи, можливість практичного використання, визначено методи дослідження, мету і конкретні завдання, наведені відомості про апробацію отриманих результатів.

У першому розділі „Дослідження явищ омонімії в лексикології” проаналізовано явище омонімії в історичному аспекті та визначення сутності явища, проаналізовано шляхи виникнення та відомі визначення омонімів для виявлення ознак для їх класифікації, синтезовано узагальнене однозначне визначення ПЛО як предмету розмежування з явищем полісемії.

В українській мові основними є такі шляхи виникнення омонімів:

1. *шлях акустично-графічних трансформацій (перетворень):* 1) фонетична (акустична) конвергенція в минулому різнозвучних чи різнокореневих слів української лексики; 2) фонетично адаптовані та уподібнені запозичення з різних мов; 3) фонетичні адаптації, ідентифікації різнокореневих слів, запозичених із однієї мови;
2. *шлях лексичної трансформації;*
3. *шлях словотворення (морфологічний).*

Відповідно до характеристичних ознак омонімів загальне явище омонімії постатє як:

1. *Власне омонімія: а) лексична омонімія (студії – майстерня живописця або скульптора, художній або театральний навчальний заклад, кіностудія; студії – навчання, ретельне вивчення або дослідження чого-небудь); б) повна лексична омонімія (коса – заплетене певним чином волосся; коса – сільськогосподарське знаряддя для скошування трави; коса – вузька намивна смуга суходолу в морі, річці; коса – назва рослини; бігун – той, хто швидко бігає; бігун – один із двох каменів для розтирання зерна і т. ін.).*
2. *Лексико-акустична омонімія (сонце – сон це; не з граба – незграба; за в’яз - зав’яз);*
3. *Синтаксична омонімія (мати косу, а саме: мати заплетене певним чином волосся; мати косу, а саме: мати сільськогосподарське знаряддя для скошування трави; мати косу, а саме: різновид рослини);*
4. *Міжчастиномовна лексична омонімія (мати (дієслово) – мати (іменник); три (кількісний числівник) – три (дієслово); кілька (іменник) – кілька (неозначено-кількісний числівник).*

Поняття „інформація” (інформаційний масив) як лінгвістичний об’єкт, використано поряд з таким лінгвістичним об’єктом, як „слово”. Усі наведені

визначення останнього можна класифікувати як два комплекси: до першого належать визначення, які розглядають „слово” акцентовано як елемент системи мови, а до другого належать дефініції, які розглядають „слово” акцентовано як знак (код, позначуване) елементів дійсності. Аналіз першого комплексу визначень показує, що у системі мови слово характеризується такими основними ознаками, як відносна самостійність і відносна міцність. Другий комплекс визначень характеризується тим, що в їх основі те, для чого слова і потрібні як позначувані субстанції та елементи дійсності, де поняття „дійсність” трактується як єдність сутності внутрішнього для людини буття та сутності зовнішнього буття процесів та результатів функціонування свідомості мозку.

Наявні у літературі визначення „слова” в основному представляють характеристики (архітектури) форми подання інформації про значення (інформи) і представляють співвідношення цієї форми у складі таких форм як ідіоми, речення. Але ці характеристики форми накладають собою обмеження і на суть вміщеної у ній інформації. Основною узагальнювальною ознакою „слова” (як словесного знака) у цих визначеннях є *функція репрезентації*.

Синтезоване в роботі за рядом визначень поняття „інформація” є таким:

Інформація - це визначений об'єм узгоджених понять, знань і даних, які відображають властивості та стани об'єктів і явищ об'єктивного світу в природній, соціальній та штучно утворених системах (у тому числі і абстрактних), у часових і просторових координатах і відображених та створених процесом мислення у людських суб'єктивних свідомостях.

Основною функцією поняття „інформація” є репрезентація або уявлення дійсності визначеного об'єму. Те саме є основною ознакою „слова” як знака мовної системи. Але поняття „інформація” не обмежене формою репрезентації, тоді як „слово” має такі обмеження (відносна самостійність і відносна міцність). Як репрезентатор дійсності „інформація” є поняттям більш загальним, ніж слово, речення і т. ін., тобто „інформація” є загальним родоводом для „слова”, „речення”. Серед важливих потреб для життєдіяльності людини першими стоять комунікація, інформація, мова, слово. Поняття „інформація” завжди у мові використовується коректно, автентично до ситуації. І це в усіх мовах і соціумах. *Інформація* поняття категоріальне, бо через нього можна виконувати багато визначень у комунікативних аспектах життєдіяльності людей і соціумів. Наприклад, визначення „слова” згідно з теорією визначень може синтезуватися як знак певного інформаційного масиву, який має відносну самостійність і відносну міцність.

Поняття „слова” визначається через поняття „інформації” як його родовід за основною ознакою. Саме за нею заміна одного поняття іншим правомірна за законами формальної логіки як заміна часткового загальним. Це дає підстави для розгляду та визначення у дисертаційному дослідженні визначення **омонімів** як об'ємів інформації, вміщених у форму морфем, слів, ідіом, синтаксичних

конструкцій і т. ін., в яких співвідношення форми і змісту такі, що при більшому ступені тотожності форми існують такі відмінності у змісті, які являють собою різні інформаційні наповненості за суттю буття, явищ, об'єктів. **ПЛО (повні лексичні омоніми)** – це інформаційні масиви (об'єкти), які мають тотожний акустично-графічний код (АГК) у всіх своїх формах і мають повну відмінність в інформаційній наповненості по суті інформації, яка передається чи зберігається у конкретний часовий період.

У другому розділі „Дослідження явищ полісемії в лексикології” проаналізовано явище полісемії в аспекті виникнення проблеми полісемії, її позитивів та негативів; проаналізовано наявні визначення сутності явища та синтезовано узагальнене, однозначне визначення полісематичного слова для синтезу критерію розмежування з явищем ПЛО.

У роботах з дослідження лексико-семантичних варіантів слів (ЛСВ) полісемія розглядається як здатність слова мати декілька лексико-семантичних варіацій із загальною понятійною віднесеністю в результаті фразеологічної сполучуваності в синтагмі, реченні.

Значення слова визначає можливості його фразеологічної сполучуваності з іншими словами або, навпаки, сполучуваність визначає різні значення слова, необхідно прийняти їх взаємну діалектичну єдність: значення визначає сполучуваність, а сполучуваність визначає значення.

У роботі лексико-семантичні варіації – це масив (об'єм) однозначної інформації, коли всі ЛСВ слова пов'язані між собою відношеннями семантичної похідності, тобто один об'єм однозначної інформації – ЛСВ-1 може бути пояснений засобом іншого об'єму інформації – ЛСВ-2. А це означає, що ці об'єми інформації мають спільну частину в головному понятті.

Актуальним у теорії полісемії є дослідження функціональних лексичних значень слова, також необхідність створення **тлумачних формул значення слова** (ТФЗС) за кожною його лексико-семантичною варіацією.

Розвиток полісемії викликається не законом „економії зусиль” і не прагненням до зменшення числа означених, а зовсім іншими причинами:

- по-перше, необхідністю відобразити у мові відношення, які існують у навколишній дійсності;
- по-друге, закріпити результати абстрагуючої та аналізованої роботи мислення;
- по-третє, особливостями формування асоціативних зв'язків і умовами функціонування слова у мові, в тому числі впливом постійного контексту.

Явище полісемії в мові є об'єктивним необхідним проявом функціонування мозку людини, для якого вигіднішою є наявність багатозначності у мові. Мозку „вигідніше” утворити біохімічну нову контекстну „прикрасу” поняття, ніж біохімічним процесом утворити новий молекулярний Образ цього поняття з цією „прикрасою”. Це і є внутрішній об'єктивний та основний фактор виникнення полісемії у мові комунікативності та мислення людини.

Зовнішніми об'єктивними факторами, які впливають на виникнення полісемів є:

- реальний зв'язок предметів і явищ дійсності, які оформлюються в мові різними видами метонімічного перенесення;

- логічний потенціал лексичних значень, коли в логіко-предметному змісті слова є його хибно-семантичні відношення, які відображають реальні зв'язки цього предмета, явища, формують значення слова з відносною семантикою. Це такі типи логічних відношень між первинними і подальшими відношеннями, як синекдоха, метонімія, метафора та інші тропи;

- особливості структури похідного слова (слова суфіксально-префіксального утворення, складні слова і т. ін.), словотвірні можливості яких, як правило, менші, ніж у слів з непохідною основою;

- можливості синтаксису певної мови і можливості граматичних форм;

- нерегулярність, випадковість (оказіональність) утворення з контекстно-стилістичною залежністю, коли, наприклад, вживається однина замість множини, використовуються назви одягу для називання їх власника; називаються групи людей словом, яким позначають місце, де ці люди живуть, працюють, відпочивають; використовуються іменники, які мають кількісно-часові значення, у функції власне часовій; використовуються скорочення метонімічного характеру, які спираються на загальновідому модель і т. ін.

На основі запропонованих визначень „інформація” та „інформаційні масиви” представлено визначення **полісемів** як *інформаційних масивів, які мають тотожний акустично-графічний код вираження своєї форми у всіх граматичних формах, належать до однієї частини мови і характеризуються існуванням об'єму інформаційного пересічення, в якому є спільний семантичний компонент, основне інформаційне значення якого повністю або частково переноситься на можливі інформаційні масиви (лексико-семантичні варіанти) даного слова або словосполучення у конкретний часовий період існування.*

У третьому розділі „**Розмежування явищ повної лексичної омонімії та полісемії**” систематизовано і доповнено класифікацію наявних критеріїв розмежування неоднозначностей, синтезовано оптимальний критерій розмежування ПЛО та полісемів, визначено необхідні та достатні складові технології використання цього критерію, виконано практичне розмежування предметів дослідження дисертації. Проведено аналіз стилістичних потенцій деяких розмежованих неоднозначностей, найчастотніших у творчості українських поетів Празької школи на предмет особливостей їх використання для створення образності поетичного тексту.

У роботі наведено варіант класифікації критеріїв розмежування за функціями їх головних диференційних ознак:

I. Комплекс семантичних критеріїв розмежування:
формально-семантичний критерій; компонентно-аналітичний критерій; критерій семантичності оточення; семантично-субституційний критерій;

семантично-трансформаційний критерій; критерій ідентичності словотвірних масивів; критерій сумісності значень.

II. Комплекс граматико-синтаксичних критеріїв.

III. Комплекс критеріїв мовноісторичних, які базуються на аналізі відомостей про слова, їх взаємозв'язки, походження.

IV. Комплекс критеріїв психофізіологічного характеру.

Аналіз покласифікованих вище критеріїв розмежування неоднозначностей для визначення головного узагальненого показує, що прагнення усіх авторів зводяться до виявлення і вираження інформайної суті кожного з можливих значень АГК слова і в подальшому за цим аналізом прийняти рішення про розмежування.

Згідно з визначеннями ПЛО та полісемів і проведеним аналізом існуючих визначень логічним критерієм розмежування ПЛО та полісемів має бути наявність для полісемів чи відсутність для омонімів кореляції інформації за суттю (об'єму перетину інформації за суттю), яка міститься в інформаційних масивах (значеннях слів), які підлягають розмежуванню – **інформаційно-кореляційний критерій розмежування (ІККР).**

Цей критерій є узагальненим для більшості критеріїв синхронного аспекту, що наведені вище, і дозволяє однозначно та максимально повно розмежовувати як ПЛО від полісемів, так і ПЛО між собою, так і полісеми між собою; розмежовувати неоднозначності в граничних станах; створити практичну формалізовану технологію його використання, яка легко сприймається; мати перспективу вдосконалення в прогресивній сучасній структурі знань людства.

Основою **ІККР** є аналіз можливих кореляцій інформаційних масивів. Тому основою складовою для проведення кореляційних досліджень є сама технологія формування уявлення, презентації інформації у масиві та її характеристик у формі, зручній для кореляції. Це є важливим завданням для всієї лінгвістики взагалі і для аналізу значень слів та словосполучень. У роботі не ставилось за мету вирішення цього важливого завдання лінгвістики, а лише зроблена спроба створити модель формування інформації для вирішення завдання дисертації – розмежування неоднозначностей та визначено форму та структуру формування інформації для її диференціювання та кореляції.

У параграфі 3.3 **Необхідні та достатні складові технології використання інформаційно-кореляційного критерію розмежування (ІККР) неоднозначностей** запропонована структура **тлумачної формули значення слова (ТФЗС)** для проведення кореляції інформаційних масивів.

Основними вихідними принципами і передумовами для створення такої структури є: психофізіологічність і функціональність мови; значення слів, ЛСВ тотожно уявляються як ідіоматичні масиви, а їх позначення – як **знаки і символи** для функціонування мозку; унормована характеристична структурність

формування презентації, аналоги якої мають позитивний досвід подання інформації в інших науках і сферах життя людей.

Створена структура *ТФЗС* відповідає таким вимогам: має єдину базову *характеристичну структуру (ХС)* визначення інформації за суттю; містить функціональну суть у загальній системі людських знань, спільне, відмінне, зв'язки, в тому числі логічні та причинно-наслідкові; повністю та однозначно ідентифікує суть інформації в масиві.

Причому вся описова частина *ТФЗС* виконана на спеціальній мові-ідентифікаторі, створення якої є дуже важливим інформаційно-лінгвістичним завданням. Крім цього, *ТФЗС* не містить ускладнення сприйняття суті значення.

Базова *ХС* визначень інформації за суттю, як варіант, створена, ґрунтуючись на визначенні поняття „*інформація*” та основного інформаційного значення за суттю, під яким розуміють функціональне або спостережувальне відображення та вираження станів буття, але з можливим функціональним впливом на життя. Це дає можливість визначити такі основні елементи *ХС* (ознаки певної інформації): сутність явища в середовищі його існування; функціональна суть об'єкта в середовищі його існування; статична суть об'єкта (явища): компонентний склад, речовинний склад, форма й об'єм, розташування у просторі та ін.; зв'язки з іншими; динамічна суть об'єкта (явища): динамічні характеристики, рух відносно системи існування, відносний рух всередині об'єкту (явища); дії на нього, дії його на ін.; характеристики станів систем існування.

Опис інформації за цими характеристичними складовими повинен проводитися, за Баллі Ш., особливою „інтелектуальною мовою-ідентифікатором”. Спроби створення таких мов для опису інформації здійснювалися Апресяном Ю.Д., Мельчуком І.А. та ін.

За результатами цих досліджень було виділено такі основні вимоги до необхідної нам мови-ідентифікатора: повинна бути визначена базова система понять і термінів – лексичних одиниць (однозначних іменників, дієслів і т. ін.); визначена базова структура словосполучень із сукупністю синтагм та більш складних синтаксичних конструкцій; визначена унормована стилістика; всі базові складові мови-ідентифікатора повинні бути загальноповживаними в усіх сферах життєдіяльності людей (наука, мистецтво, тощо) і бути, по можливості, близькими до категорій.

Усі науки, використовуючи лінгвістику, явно чи неявно створюють у системі своїх знань правові нормативні тлумачні формули значень термінів, понять і т. ін. зі своїми мовами-ідентифікаторами. Так, наприклад, такі науки, як біологія, медицина та ін., крім обов'язковості створення *ТФЗС*, використовують при цьому єдину загальноприйнятую міжнародну систему термінів, понять, назв, а також єдину латинську мову.

Рушійною силою у створенні **ТФЗС**, **ХС** і мови-ідентифікатора такої сфери життя людей, як „Патентне право”, була фізіологічна потреба людини на право власності. Тому і розвиток технології нормативно-правового надання інформації в „Патентному праві” було і є випереджаючим серед інших життєвих сфер людей. На цьому етапі дослідження при вирішенні завдань дисертації для кореляції інформаційних масивів використовується технологія побудови **ТФЗС**, аналогічна прийнятій у „Патентному праві”, з елементами технологій, прийнятих в інших науках і сферах життя. Таким чином сформовані **ТФЗС** будуть достатніми для проведення кореляції між ними. За допомогою простих логічних операцій порівняння алгоритм детектування кореляції складається з порівняння за відповідними тотожними елементами безлічі інформації. Такі елементи або їх групи є позиціями порівняння для простого типу кореляції – збігу станів безлічі інформації, яка корелюється. Складніші типи кореляцій, ніж порівняння і аналіз збігу, можуть бути використані для більш якісного визначення кореляцій інформаційних масивів. Але достатнім для вирішення завдання розмежування ПЛО та полісемів є метод кореляції шляхом аналізу збігу елементів інформаційної безлічі інформації при їх порівнянні.

Набір основних дій *базового алгоритму* для використання **ІККР** неоднозначностей складається з формування інформаційних масивів **ТФЗС** у формі роздиференційованих позицій порівняння за визначеними вище умовами з однаковими ознаками; із здійснення порівняння інформаційних масивів за відповідними позиціями порівняння; із здійснення порівняння результату попередньої дії з визначеними „*Договірними умовами*” (**ДУ**).

ДУ – це норма (співвіднесеність), за якою визначають успішність тієї чи іншої події, успішність вирішення поставленого завдання за визначених умов. **ДУ** повинні давати однозначність у прийнятті рішень у процесі кореляції.

Відповідно до базового алгоритму використання **ІККР** неоднозначностей першою дією є формування – презентація інформаційних масивів **АГК** у вигляді **ТФЗС** у формі роздиференційованих позицій порівняння за однаковими характеристичними ознаками – елементами **ХС** інформації.

Згідно з визначеними в параграфі 3.3 **Необхідні та достатні складові технології використання інформаційно-кореляційного критерію розмежування (ІККР) неоднозначностей** елементами характеристичної структури продиференційовані позиції порівняння представлені в таблиці 3.1

Таблиця 3.1

Позиції порівняння ІККР неоднозначностей

Код	Позиції порівняння	ТФЗС–1	ТФЗС– N
1	Аналітичний опис:		
1.1	аналітична дефініція (тлумачення) сутності явища;		

1.2	аналітичний опис (тлумачення) функціональної суті;		
2	Аналітичний опис статички явища:		
2.1	за елементним складом ;		
2.2	за зв'язком елементів;		
2.3	за складом речовини;		
2.4	за формою;		
2.5	за розміром;		
2.6	за положенням у просторі (середовищі існування);		
2.7	за зв'язками з елементами середовища існування;		
3	Аналітичний опис динаміки явища чи об'єкта:		
3.1	рух об'єкта (явища) у просторі як цілого у середовищі існування;		
3.2	рух елементів всередині об'єктів (явища);		
3.3	вплив на нього інших об'єктів (явищ);		
3.4	вплив його на інші об'єкти (явища);		
4	Аналітичний опис (тлумачення) середовища існування явища чи об'єкта кожного інформаційного масиву даного АГК		

У наведеній таблиці формула тлумачення кожного значення слова (АГК) читається по вертикалі: ТФЗС – 1, ТФЗС – 2 і т. ін. Аналогічно читаються і Формули винаходів і відкриттів, нових термінів та назв у „Патентному праві” Швейцарії, США та інших країн.

Технологію використання ІККР неоднозначностей продемонстровано на прикладі аналізу багатьох значень АГК „Вогонь”, як слова, що вживається у максимальній кількості своїх інформаційних значень.

Презентація АГК „**Вогонь**” („**Огонь**”) за позицією порівняння 1.1:

1. явище природи, яке виражається у випромінюванні енергії та обов'язково електромагнітного випромінювання видимого діапазону у процесі реакції окислення; *у великих печах палає такий вогонь, що аж на вулиці ставало душно (СУМ, Т.1, 715);*

2. явище природи, яке виражається у випромінюванні енергії та обов'язково електромагнітного випромінювання видимого діапазону в процесі проходження електричного струму через тверді тіла, гази; *повільно врізалися (новобудови) в тайгу сліпучими лезами електричних вогнів (СУМ, Т.1, 715);*

3. явище природи, яке виражається у випромінюванні енергії та обов'язково електромагнітного випромінювання видимого діапазону в процесі термоядерного синтезу (сонце, зорі); *світло сонця (СУМ, Т.1, 716);*

4. явище природи, яке виражається у випромінюванні енергії та обов'язково електромагнітного випромінювання видимого діапазону у процесі

дії кінетичних (рух зі швидкістю) та інших енергій на речовини; *флюорисценція (СУМ, Т.1, 716);*

5. дія, яка виражається у цілеспрямованому переміщенні тіл з великою швидкістю (метання мас) – стрільба; *зліва озвалися кулемети, взялися люто сікти по мосту перехресним вогнем (СУМ, Т.1, 716);*

6. дія, яка виражається у команді на цілеспрямоване переміщення тіл з великою швидкістю (метання мас) – команда; *один з солдатів раптом скочив на вікно, рохбив його кулаком і подав команду: - Вогонь! (СУМ, Т.1, 715);*

7. психофізичний стан організму, який виражається у підвищеній нервовій збудженості; *Параска в її літа вогонь-дівка була; та й у грі – нема вогню, ледве пілікає (СУМ, Т.1, 715);*

8. фізіологічний стан організму, який виражається значним підвищенням температури; *пекла і вогнем розливалася рана у лівім плечі під корою бинтів (СУМ, Т.1, 715);*

9. стан відносин людей у соціумі, який характеризується великими труднощами для життєдіяльності; *пройти вогонь і воду; підливати масла у вогонь; бачу і серцем чую, що тут всі проти мене вогнем дишуть (СУМ, Т.1, 715)*

Презентація АГК „**Вогонь**” („**Огонь**”) за позицією порівняння 1.2:

1. використовується як джерело енергії: тепло, світло (процес горіння деревини, вугілля і т. ін.);

2. використовується як джерело енергії: тепло, світло, рух;

3. використовується як джерело енергії: тепло, світло, рух;

4. використовується як джерело енергії: тепло, світло, рух;

5. використовується для руйнування об'єктів (споруд, живих організмів і т. ін.);

6. використовується як команда для руйнування об'єктів (споруд, живих організмів і т.ін.);

7. для саморегулятивної діяльності організму, для аналізу стану людини у соціумі;

8. для саморегулятивної діяльності організму, для аналізу фізичного стану людини соціумом;

9. для саморегулятивної діяльності організму, спрямованої на забезпечення життєдіяльності у навколишньому світі (соціум та природа).

Результати за позиціями порівняння 1.1 та 1.2 для АГК „**Вогонь**” („**Огонь**”):

Технологічна карта атестації АГК „Вогонь”

Таблиця 3.8

АГК	Вогонь–1	Вогонь–2	Вогонь–3	Вогонь–4
Позиція порівняння				
1.1	1∩2∩3∩4	2∩1∩3∩4	3∩1∩2∩4	4∩1∩2∩3

1.2	1 ∩ 2 ∩ 3 ∩ 4	2 ∩ 1 ∩ 3 ∩ 4	3 ∩ 1 ∩ 2 ∩ 4	4 ∩ 1 ∩ 2 ∩ 3

АГК	Вогонь–5	Вогонь–6	Вогонь–7	Вогонь–8	Вогонь–9
Позиція порівняння					
1.1	5 ∩ 6	6 ∩ 5	7 ∩ 8 ∩ 9	8 ∩ 7 ∩ 9	9 ∩ 7 ∩ 8
1.2	5 ∩ 6	6 ∩ 5	7 ∩ 8 ∩ 9	8 ∩ 7 ∩ 9	9 ∩ 7 ∩ 8

Наведеної інформації за позиціями порівняння 1.1 та 1.2 достатньо для розмежування неоднозначностей АГК „Вогонь”.

Згідно з прийнятими вище умовними позначеннями можемо записати результати розмежування у такому вигляді, де \cap – наявність кореляції; верхній індекс – позначає полісеми даного омоніма, нижній індекс – позначає омоніми:

Таблиця 3.9

Результати розмежування АГК „Вогонь”

АГК	Вогонь–1	Вогонь–2	Вогонь–3	Вогонь–4
Результат розмежування	Вогонь ¹ ₁	Вогонь ² ₁	Вогонь ³ ₁	Вогонь ⁴ ₁

АГК	Вогонь–5	Вогонь–6	Вогонь–7	Вогонь–8	Вогонь–9
Результат розмежування	Вогонь ¹ ₂	Вогонь ² ₂	Вогонь ¹ ₃	Вогонь ² ₃	Вогонь ³ ₃

Тобто, АГК „Вогонь” має 3 омоніми і кожен з них має свою групу полісемів. У Словнику української мови в 11 томах виділяється тільки 7 полісемантичних значень АГК „Вогонь”, омоніми не фіксуються.

При визначенні актуальності дисертаційної роботи було зазначено, що важливим у розмежуванні неоднозначностей є дослідження ефективності їх використання в комунікативних процесах, а з позицій перспективи їх використання – це є дослідження інформаційної потенції неоднозначностей.

Інформаційна потенція слова – це здатність вміщувати в собі великий масив інформації, з якого засобами мови можна формувати велику кількість тенденційних інформаційних масивів. Це здатність викликати велику кількість різних асоціацій у різних синтаксичних конструкціях. Потенцію неоднозначного слова виявляють засоби мови, і одними із основних серед них є стилістичні засоби зі своїми нормами.

Найбільш цікавими та важливими є такі функціональні стильові та стилістичні текстотвірні мовні засоби, якими формується художня образність і здійснюється інтелектуальний, вольовий, емоційний, естетичний вплив на читача (слухача). Тобто, *потенція слова – це його можливості створення образності та тенденційності в художньому та публіцистичному стилях мови, де образність - результат процесу тенденційного формування з визначеними цілями Образів інформації (частіше ірреалістичної) з певними*

характеристичними якостями у певних умовах: більш загальними, узагальнюючими, більш суттєвими для життєдіяльності. Виходячи з цього, можна стверджувати, що основним об'єктом та завданням художньої стилістики є створення технології формування образності та скомпонованості інформації (ідіоматичності) з необхідною тенденційністю.

Полісемія має великі стилістичні можливості у створенні образності такими засобами як: вживання кількох значень одного АГК в одному контексті; використання одного АГК в тому ж самому контексті в його вужчому або ширшому значенні; зведення в одному контексті вільного й фразеологічно зв'язаного значення або поєднання двох фразеологічних значень; вживання одного АГК в контексті один раз, при одночасній реалізації двох різних значень, створення семантичної двоплановості.

Стилістичні потенції омонімії не такі потужні як у полісемії, особливо при створенні образності. Омоніми в основному є стилістично нейтральними словами. Але все ж таки вони відіграють певну стилістичну функцію у створенні образності за допомогою таких прийомів як: використання їх як засобу словесної гри, матеріалу для створення дотепів і каламбурів, досягнення жартівливого або іронічного ефекту, при якому використовується суперечність між формою і змістом; використання в одному контексті вільного і фразеологічно зв'язаного омонімів, що виникли внаслідок розпаду семантичної єдності; використання в поезії для римування та посилення виразності, тощо.

Проаналізовано вірші із збірки „Незаномому воякові” О.Ольжича. У них АГК „**Вогонь**” зустрічається 17 разів у трьох омонімічних групах.

У першій групі нараховується 5 прикладів, треба зазначити, що вони вживаються без їх можливих полісемантичних варіантів значення. Друга група представлена тільки одним прикладом. Третя група – найчисельніша – 11 прикладів, серед цієї групи зустрічаються АГК з полісемантичними зв'язками, причому один АГК вживається у його ширшому та вужчому значеннях.

Усі приклади АГК „**Вогонь**” („**Огонь**”) у цих групи мають полісемантичні зв'язки та використовуються для створення образності у такий спосіб: вживання АГК в контексті один раз при одночасній реалізації двох різних значень, створення семантичної двоплановості за значеннями **Вогонь**¹₁, **Вогонь**¹₂, **Вогонь**¹₃, **Вогонь**³₁, **Вогонь**³₃; в одному контексті не зводяться вільне і фразеологічне зв'язане значення; вживання у його ширшому та вужчому значеннях; використовується у двох значеннях **Вогонь**¹₃ та **Вогонь**³₃ одного АГК в одному творі.

Якісно-кількісне вираження „образності” є проблемним питанням і є предметом інформаційних відносин суб'єкта-автора та суб'єктів-споживачів. Ці відношення визначаються рівнями та історіями інтелектуального розвитку цих суб'єктів, їх інформаційною наповненістю, психофізіологічними особливостями сприйняття мозку, потенціалом його мислення.

О.Ольжич не використовує потенцію двох або більше омонімів для створення каламбурів, дотепів або словесної гри; не виявлені випадки вживання у контексті вільного і фразеологічно зв'язаного значення омонімів або полісемів.

Тому можна стверджувати, що засобом використання АГК „Вогонь”³₃ та **Вогонь**¹₃ в одному контексті та за допомогою інших засобів, що відносяться до одного слова, автору найбільш яскраво та виразно вдалося створити образ „тягаря війни”, „труднощів війни” та становлення особистості „воїна” „із лицем, пошмагованим **вогнем**”.

Аналіз поезій збірки „Душа не знає спокою” О. Теліги показав, що полісемантичні якості АГК „Вогонь” досить розгалужені, а також представлені омонімічні вияви.

Перша група омонімів – найчисельніша – нараховується 10 прикладів, та треба зазначити, що вони вживаються з усіма можливими полісемантичними варіантами значення.

Друга група омонімів у творчості О. Теліги не представлена зовсім.

Третя група представлена досить широко та з розгалуженою системою полісемантичних зв'язків. У даній групі можна нарахувати 7 прикладів. Треба зазначити, що вжиті майже усі можливі полісемантичні значення АГК „Вогонь”. О. Теліга не використовує омоніми як засіб словесної гри, як матеріал для створення каламбурів, дотепів, жартів. Усі приклади АГК „Вогонь” („Огонь”) в цих групах мають полісемантичні зв'язки та використовуються як тропи для створення образності: вживання АГК в контексті один раз, при одночасній реалізації двох різних значень, створення семантичної двоплановості за значеннями „Вогонь”¹₁ та „Вогонь”¹₃, за значеннями „Вогонь”²₁ та „Вогонь”³₃; в одному контексті зводиться вільне і фразеологічне зв'язане значення; вживається у його ширшому та вузкому значеннях; використовується у значеннях „Вогонь”¹₁ та **Вогонь**²₁, „Вогонь”³₁ та „Вогонь”⁴₁ одного АГК в одному творі, та у значеннях „Вогонь”¹₃ та „Вогонь”³₃.

На наш погляд, О. Телігою було створено за допомогою АГК „Вогонь” образ національно-свідомої, схвильованої, неспокійної, небайдужої до долі України жінки „Я – **вогонь**”, яка пройшла „крізь **вогонь** і зливу”, має „серце у **вогні**” та готова до активних соціальних дій.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу визначень ПЛО, шляхів виникнення та класифікацій омонімії зроблено синтез визначення ПЛО:

Повні лексичні омоніми – це інформаційні масиви (об'єкти), які мають тотожний акустично-графічний код (АГК) у всіх своїх формах і мають повну

відмінність в інформаційній наповненості по суті інформації, яка передається чи зберігається у конкретний часовий період. При цьому показана можливість використання поняття „інформація” замість поняття „слово” для визначення неоднозначностей – ПЛО та полісемів. Як репрезентатор дійсності поняття „інформація” є більш загальним, ніж поняття „слово”.

За синтезованим визначенням поняття „інформація” – це визначений об’єм узгоджених понять, знань і даних, які відображають властивості та стани об’єктів і явищ об’єктивного світу в природній, соціальній та штучно утворених системах (у тому числі й абстрактних), у часових і просторових координатах і відображених та створених процесом мислення у людських суб’єктивних свідомостях.

Інформація – більш загальний лінгвістичний об’єкт у порівнянні зі „словом”, а інформаційний зв’язок – це зв’язок між складовими буття, які усі пов’язані між собою для забезпечення життєдіяльності організму, тому ніяка наявна формальна мовна структура не може повністю роздиференціювати інформаційні значення та їх зв’язки. І прагнення багатьох авторів розмежовувати ПЛО та полісеми за допомогою тільки формальних мовних структур не призвели і не призведуть до позитивного результату. Для цього необхідно до формального мовознавства додати психофізіологізм і функціональність мовних процесів.

Наведена класифікація шляхів виникнення омонімії включає в себе три основні категорії явища: категорія буття, категорія форми, категорія змісту.

Загальне явище омонімії може бути покласифіковане як:

1. Власне омонімія: а) лексична омонімія; б) повна лексична омонімія.
2. Лексико-акустична омонімія.
3. Синтаксична омонімія.
4. Міжчастиномовна лексична омонімія.

Аналіз джерел і шляхів виникнення полісемів показує, що:

- полісемія – об’єктивна реалія мови, яка виникла у свідомості людини і є необхідною для функціонування успішного комунікативного процесу у житті людини в соціумі;
- полісемія є корисним і позитивним явищем мови, як і певна кількість графів та фонем, що зумовлюють усю систему мови;
- полісемія є частиною процесу та результату оптимізації формування інформації для комунікації;
- поява та функціонування полісемів зумовлені єдністю як зовнішніх, стосовно індивіда, умов комунікативного процесу в середовищі соціуму, так і внутрішніх об’єктивних та суб’єктивних процесів у свідомості індивіда, а також потенційними можливостями структури самої системи мови та її складових.

На основі теорії визначень **полісеми** виступають *інформаційними масивами, які мають тотожний акустично-графічний код вираження своєї*

форми в усіх граматичних формах, належать до однієї частини мови і характеризуються існуванням об'єму інформаційного пересічення, в якому є спільний семантичний компонент, основне інформаційне значення якого повністю або частково переноситься на можливі інформаційні масиви (лексико-семантичні варіанти) даного слова або словосполучення у конкретний часовий період існування.

Синтезоване визначення полісемів має необхідну формальну структуру і об'єктивно виражає сутність явища, не вступає у протиріччя з сутністю явища і не має великого розходження з традиційними визначеннями за суттю.

На основі проведенного аналізу відомих критеріїв розмежування ПЛЮ та полісемів було здійснено класифікацію критеріїв розмежування за функціями їх головних диференційних ознак. Виділено чотири комплекси критеріїв розмежування: *семантичний, граматико-синтаксичний, мовноісторичний, психофізіологічний.*

Аналіз покласифікованих критеріїв розмежування неоднозначностей з позицій визначення позитивного узагальненого та головного показує, що метою всіх авторів є виявлення і вираження інформаційної суті кожного з можливих значень АГК слова, де:

- значення слова є цілісноформленою інформаційною суттю, яка має відносну самотійність і міцність з повнотою та однозначністю;
- значення слів співвідносяться з об'єктами, явищами матеріального світу, їх складовими та їх узагальненнями і пов'язані між собою так само, як і самі об'єкти, явища та їх складові та узагальнення, тематично покласифіковані;
- інформаційна суть слів органічно пов'язана з інформаційною суттю інших слів, що з ними сполучаються в контекстах так, як і сутність об'єктів та явищ, що пов'язана з середовищем їх існування. І всі полісемантизми одного слова мають споріднену семантику оточення;
- закономірності при субституціях та трансформаціях значень слова є основою закономірностей варіювання інформації, де зберігається (повністю чи частково для полісемів) чи не зберігається (для омонімів) суть інформаційного масиву, функціональна для потреб людини сутність об'єктів, явищ матеріального світу;
- функціонально подібні об'єкти, явища можуть утворювати у складі мови схожі масиви інформації, які можуть мати одну й ту ж назву (АГК) – форму уявлення інформації для подальшої кореляції при її впізнаванні, пригадуванні;
- повніша інформація, яка відповідає одному об'єкту, явищу, може як варіюватися із зменшенням її повноти, так і складові варіації цієї інформації можуть поєднуватися в більш повне їх інформаційне значення в одній і тій самій формі (АГК), так виникає спільне значення (при полісемії);

- однотипна інформація (полісемна) має однотипні характеристики сполучуваності (засобами синтаксису) з іншими інформаційними масивами для формування об'єднаного масиву інформації.

Аналіз наявних критеріїв та зроблених визначень ПЛО і полісемів призвів до висновку, що *критерієм розмежування повних лексичних омонімів та полісемів має бути наявність для полісемів чи відсутність для омонімів кореляції інформації за суттю (об'єму перетину інформації), яка міститься в інформаційних масивах (значеннях слів), що підлягають розмежуванню – інформаційно-кореляційний критерій (ІККР).*

Необхідними та достатніми складовими технології використання ІККР є створення структури *тлумачної формули значення слова (ТФЗС)*:

- 1) опис (тлумачення) інформації за цими характеристичними елементами повинен проводитися на особливій „інтелектуальній мові-ідентифікаторі” з вимогами до неї;
- 2) алгоритм використання ІККР;
- 3) базовий набір „Договірних умов”, які є нормою та повинні надавати однозначності у прийнятті рішення у процесі кореляції;
- 4) додаткові критеріальні ознаки ідентифікації інформації у значенні слова.

Синтезований критерій є узагальненим для більшості проаналізованих критеріїв синхронного аспекту. Це дозволяє однозначно та максимально повно розмежовувати як ПЛО від полісемів, так і ПЛО між собою, так і полісеми між собою, розмежовувати неоднозначності в граничних станах та створює практичну, яка легко сприймається, формалізовану технологію його використання, а також має перспективу вдосконалення у прогресивній сучасній структурі знань людства.

Створені необхідні фрагменти ТФЗС деяких АГК (*баба, коса, голова, лава, образ, око, світло, світ, вогонь, серце, земля*) проведено ідентифікацію та розмежування цих ПЛО та полісемів.

Коректне розмежування на основі створення ТФЗС дозволяє повніше виявити *інформаційну потенцію* цих неоднозначностей у створенні „образності”.

Синтезована технологія розмежування дозволяє досить ефективно, повно та однозначно розмежовувати ПЛО та полісеми, може і повинна бути в подальшому розвинута у частині: „Договірних умов”, методів кореляції інформаційних масивів, формування „інтелектуальної мови-ідентифікатора” й особливо в удосконаленні характеристичної структури аналізу інформації за суттю в інформаційних масивах для синтезу *тлумачних формул значень слова*.

Основні положення дисертації викладено у таких публікаціях:

1. Солдатова Л.П. Полісемантичні фольклоризми у поетичній творчості Ольжича // Наука і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. – К., Логос, 2000. – Випуск 1. Ч. 3. – С. 272–279.
2. Солдатова Л.П. До питання теорії явищ неоднозначності // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – Випуск 8 – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2003. – С. 64–70.
3. Солдатова Л.П. До теорії розмежування неоднозначностей // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – Випуск 9. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2004. – С.46–52.
4. Солдатова Л.П. Використання інформаційно-кореляційного критерію в практиці розмежування неоднозначностей // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – Випуск 10. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2004, С.146–155.
5. Солдатова Л.П. До правомірності використання поняття “інформація” як лінгвістичного об’єкта // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – Випуск 11. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2005, С. 78 – 75.
6. Солдатова Л.П. До аналізу потенцій неоднозначностей об’єкта // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – Випуск 12. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2006, С. 125–132.
7. Солдатова Л.П. До теорії розмежування неоднозначностей // Лінгвістичні дослідження. Збірник наукових праць. – Випуск 16. – Х.: Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2005, С. 100–105.

АНОТАЦІЯ

Солдатова Л.П. Розмежування явищ повної лексичної омонімії та полісемії (словниковий і функціонально-стилістичний аспекти). – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01. – Українська мова. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2007.

Дисертаційне дослідження присвячено проблемі розмежування явищ повної лексичної омонімії та полісемії.

На основі аналізу існуючих визначень проведено синтез визначень повних лексичних омонімів та полісемів з позиції сучасної лексикології та теорії інформації для подальшого їх використання у сучасній українській літературній мові.

На основі проведеного аналізу існуючих критеріїв було синтезовано інформаційно-кореляційний критерій (ІККР) розмежування, який базується на наявності чи відсутності кореляції об'єму інформації за сутністю, яка міститься в інформаційних масивах – словах. Визначені п'ять необхідних складових використання критерію: створення структури тлумачної формули значення слова; проведення опису (тлумачення) інформації у формулі значення слова на особливий „інтелектуальній мові-ідентифікаторі”; алгоритм використання (ІККР) неоднозначностей; базовий набір „Договірних умов”, що являють собою норму і які повинні давати однозначність у прийнятті рішень у процесі кореляції; додаткові критеріальні ознаки ідентифікації інформації у значенні слова.

Проведено використання ІККР в практиці розмежування ПЛЮ та полісемів в сучасній українській літературній мові.

Створені необхідні фрагменти тлумачних формул значень слова деяких акустично-графічних кодів (слів) і проведені ідентифікація та розмежування цих неоднозначностей.

Проаналізовано застосування технології та результатів розмежування лексичних неоднозначностей за допомогою ІККР для визначення потенцій неоднозначних слів для створення образності у творчості українських поетів Празької школи.

Ключові слова: неоднозначність, повні лексичні омоніми, полісеми, акустично-графічний код, інформаційно-кореляційний критерій розмежування, інформація, структура тлумачної формули значення слова, інформатична потенція.

АННОТАЦІЯ

Солдатова Л.П. Разграничение явлений полных лексических омонимов и полисемов (словарный и функционально-стилистический аспекты). – Рукопись. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Национальный педагогический университет имени Н.П. Драгоманова, Киев, 2007.

Диссертационное исследование посвящено проблеме разграничения полных лексических омонимов и полисемов.

В работе проанализированы такие неоднозначности, как полные лексические омонимы и полисеммы. Явления омонимии и полисемии проанализированы в историческом аспекте, определены сущности явлений, проанализированы пути образования омонимов и полисемов, существующие определения данных явлений.

Установлено, что в современном украинском литературном языке путями образования омонимии являются: путь акусто-графических трансформаций,

путь лексической трансформации, путь словообразования. В соответствии с характеристическими признаками омонимов общее явление омонимии проклассифицировано: собственно омонимия (лексическая омонимия, полная лексическая омонимия), лексико-акустическая омонимия, синтаксическая омонимия, омонимия лексико-грамматических классов (частей речи). Факторами, которые влияют на возникновение полисемии, являются: реальная связь предмета и явлений, логический потенциал лексических значений, особенности словообразования слов, возможности синтаксиса и грамматических форм, нерегулярность (случайность) образования с контекстно-стилистической зависимостью.

На основе анализа определений и анализа функционирования мозга проведен синтез определений полных лексических омонимов и полисемов с позиции современной лексикологии и теории информации для дальнейшего их использования в современном литературном украинском языке.

Проанализированы существующие критерии разграничения полных лексических омонимов и полисемов и проклассифицированы по функциям их главных дифференциальных признаков, было выделено 4 комплекса критериев: комплекс семантических критериев (формально-семантический критерий, компонентно-аналитический критерий, критерий семантического окружения, семантико-субституционный, семантико-трансформационный критерий, критерий идентичности словообразовательных массивов, критерий совместимости значений), комплекс грамматико-синтаксических критериев, комплекс исторических языковых критериев, комплекс критериев психофизического характера.

На основе анализа существующих критериев был сформулирован информационно-корреляционный критерий разграничения (ИККР), который базируется на наличии или отсутствии корреляции объема информации по сути, которая содержится в информационных массивах – словах. Определены пять необходимых составляющих использования критерия: создание структуры толковательной формулы значения слова (ТФЗС); проведение описания (толкования) информации в формуле значения слова на особом „интеллектуальном языке-идентификаторе”; алгоритм использования ИККР неоднозначностей; базовый набор „Договорных условий”, которые являются нормой и которые должны давать однозначность в принятии решения в процессе корреляции; дополнительные признаки по критерию идентификации информации в значении слова.

Проведено использование ИККР в практике разграничения ПЛО и полисемов.

Созданы необходимые фрагменты значений некоторых акусто-графических кодов (слов) (укр. *баба, коса, голова, лава, образ, око, світло, світ, вогонь, серце, земля*) и проведены идентификация и разграничение этих неоднозначностей.

Проанализировано использование технологии и результатов разграничения лексических неоднозначностей с помощью ИККР с целью определения информационной потенции неоднозначных слов для образования образности в поэзиях украинских поэтов Пражской школы.

Ключевые слова: неоднозначность, полные лексические омонимы, полисеммы, акусто-графический код, информационно-корреляционный критерий разграничения, информация, структура толковательной формулы значения слова, информационная потенция слова.

SUMMARY

Soldatova L. P. – The differentiation of complete lexical homonyms and polysemantic words phenomenon (lexicographic and functionally stylistic aspects). – Manuscript. Thesis for candidate degree in Philology by speciality 10.02.01. – Ukrainian Language. – National Pedagogical University named by M. P. Dragomanov, Kyiv, 2007.

The dissertation focuses on the ambiguity determinations. The ambiguity determinations (complete lexical homonyms and polysemantic words) were researched. Synthesis of complete lexical homonyms and polysemantic words definitions were discussed from the point of view of the modern lexicology and the information theory for the next use in the Ph.D. thesis.

The differentiation informationally correlation criterion was founded on the presence or the lack of the information range correlation by the essence. This essence is contained in the information ranges in the acoustographical codes (words). The five necessary compositions of the criterion use were determined.

Using of the informationally correlation criterion in the practice of the lexical ambiguity differentiation (complete lexical homonyms and polysemantic words) and the determination the ambiguity's potentialities for creating the figurativeness were determined in the thesis.

Key words: ambiguity, complete lexical homonyms, polysemantic words, acoustographical codes, informationally correlation criterion, informational potency.